

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»
Навчально-науковий інститут гуманітарних і соціальних наук
Кафедра філології та мовної комунікації

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
кваліфікаційної роботи ступеня магістра

студентки ***ТРАКТИНСЬКОЇ Ольги Юріївни***

академічної групи ***035м-22-1з ІГСН***

спеціальності ***035 Філологія***

на тему: ***«Концепт “країна” в мовній картині світу школярів»***

	Прізвище, ініціали	Оцінка за шкалою		Підпис
		рейтинговою	інституційною	
Керівник кваліфікаційної роботи	к. філол. н., доц. ТАРАНЕНКО К. В.			
Рецензент	к. філол. н., доц. СЕМАК Л. А.			
Фактор захисту				

Дніпро 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО:
завідувач кафедри
філології та мовної комунікації
(повна назва)

(підпис) (прізвище, ініціали)
« _____ » 2023 року

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу ступеня магістра
Студента(ки) *Трактинської О. Ю.* академічної групи *035М-23-1з ННІГСН*
Спеціальності *035 Філологія*
за освітньою програмою *035.01 Українська мова та література*
на тему: *«Концепт “країна” в мовній картині світу школярів»*,
затверджену наказом ректора НТУ «Дніпровська політехніка» № 1117-с від 19
вересня 2023 р.

Розділ	Зміст	Термін виконання
	Визначення об'єкта, предмета, мети і завдань кваліфікаційної роботи. Затвердження графіка виконання розділів роботи.	до 10 вересня
1. Вступ	Опрацювання та систематизація науково-критичного матеріалу з обраної теми, оформлення вступу.	до 25 вересня
2. Теоретико-методологічний розділ	Написання I розділу «Мовна картина світу як об'єкт вивчення»	до 20 жовтня
3. Дослідницько-аналітичний розділ	Написання II розділу «Структура концепту “країна”»	до 25 листопада
4. Дослідницько-аналітичний розділ	Написання III розділу «Концепт “країна” в мовній картині світу сучасних школярів»	до 25 листопада
5. Висновки. Список використаних джерел.	Підготовка висновків та оформлення роботи	до 1 грудня
6. Подання тексту кваліфікаційної роботи на кафедру ФМК	Прилюдний захист кваліфікаційної роботи	18 грудня

Завдання видано

(підпис керівника)

Тараненко К. В.

(прізвище, ініціали)

Дата видачі «05» вересня 2023 року

Дата подання до екзаменаційної комісії «12» грудня 2023 року

Прийнято до виконання

(підпис студента)

Трактинська О. Ю.

(прізвище, ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 60 сторінок, 34 джерела.

Об'єкт дослідження: українські школярі обох статей віком від 14 до 17 років (9-11 класи), які проживали в різних містах України до повномасштабного вторгнення.

Мета дослідження: відтворення й опис фрагментів мовної картини світу (концепту «країна») сучасних школярів на основі результатів асоціативного експерименту.

Одержані висновки та їх новизна полягає в тому, що концепт «країна» в усвідомленні картини світу сучасних школярів ще не був предметом ґрунтовного лінгвістичного аналізу.

Результати дослідження можуть бути використані при вивченні курсів «Загальне мовознавство», «Соціолінгвістика» на спецкурсах, факультативних заняттях.

Ключові слова: мовна картина світу, концептуальна картина світу, концепт, структура концепту, асоціативний експеримент.

RESUME

Diploma research of second-year student Olga Traktynska (Dnipro University of Technology, Institute of Humanities and Social Sciences).

The topic of the thesis is “The concept of “country” in the language picture of the world of schoolchildren”.

A fragment of the language picture of the world (the concept of “country”) of modern schoolchildren is reproduced and described based on the results of an associative experiment.

The work consists of an introduction, three parts, conclusions and a list of references. The work will be interesting for philology students, teachers of Ukrainian literature at school.

The bibliography consists of 60 sources.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ I МОВНА КАРТИНА СВІТУ ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ.....	8
1.1. Поняття та дефініція терміна «картина світу».....	8
1.2. Співвідношення понять картина світу і концепт.....	11
1.3. Мовна та концептуальна картина світу: спільне й відмінне.....	13
РОЗДІЛ II. СТРУКТУРА КОНЦЕПТУ «КРАЇНА».....	18
РОЗДІЛ III. КОНЦЕПТ «КРАЇНА» В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ СУЧАСНИХ ШКОЛЯРІВ.....	23
3.1. Організація дослідження концепту «країна».....	23
3.2. Результати дослідження концепту «країна».....	26
ВИСНОВКИ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	57

ВСТУП

Сучасний інформаційний простір висуває перед дитиною великі вимоги, в основу яких покладено опанування значним обсягом знань про навколишню дійсність. Саме здатність дитини досліджувати, реалістично сприймати та розуміти навколишній світ та себе в ньому забезпечує її кращу адаптацію до дійсності, життєву компетентність та національну ідентифікацію. Розбудова та збереження української державності нагально вимагає глибокого та об'єктивного вивчення національно-мовної картини світу школярів. Національна культура, традиції, цінності, менталітет передусім закарбовані в мові: у сталих сполуках слів, мовних знаках культури та концептах.

Поняття «картина світу» є міждисциплінарним, оскільки його розгляд здійснювався в межах різних наукових галузей, а саме: у фізиці, філософії, соціології, етнології, антропології, мистецтві, психології тощо. Варто наголосити на важливості ролі мови та мовлення у формуванні картини світу школярів. Мова – найважливіший засіб формування та існування знань людини про світ, за допомогою мовлення людина пізнає світ й реалізує себе у світі. Кожна мовна картина світу виражає когнітивні, культурні і національні особливості народу. Сталі сполучення слів також несуть в собі інформацію про національний характер та духовні цінності етносу. Національна мовна картина світу є результатом відображення колективною свідомістю етносу зовнішнього світу в процесі свого історичного розвитку одночасно з пізнанням цього світу.

Виникає необхідність аналізу трансформації картини світу, які є новими не лише в лінгвістиці, а й впливають на подальший розвиток людства в цілому. Цим зумовлена актуальність нашого дослідження.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає у тому, що вперше досліджено семантичну структуру концепту “країна” в мовній картині світу сучасних школярів за допомогою асоціативного експерименту та використанням статистичний методів.

Значний внесок у вивчення проблем мовної картини світу в різних її аспектах внесли сучасні українські лінгвісти С. Єрмоленко, Н. Сологуб, Л. Ставицька (поетична картина світу), В. Жайворонок (етнолінгвістичний аспект), О. О. Тараненко, Л. А. Лисиченко (лексико-семантичний вимір), Л. І. Шевченко (аналіз інтелектуального розвитку мовної картини світу). Утім, окремі фрагменти мовної картини світу школярів ще не були предметом ґрунтовного лінгвістичного аналізу.

Метою дослідження є відтворення й опис фрагментів мовної картини світу (концепту “країна”) сучасних школярів на основі результатів асоціативного експерименту. Для реалізації поставленої мети поставлено такі завдання:

- уточнити поняття «мовна картина світу», представити її як результат сприйняття та осмислення навколишнього світу, відображеного в мові;
- порівняти мовну та концептуальну картини світу;
- описати структуру концепту “країна” в усталеній мовній картині світу;
- установити коло інформантів, підготувати та провести експериментальне дослідження
- класифікувати отримані реакції;
- виокремити ядро та периферію слів-стимулів;
- відтворити асоціативне значення стимулів та порівняти його з лексичним значенням;
- виявити ядерну та периферійну зону функціонально-асоціативного поля концепту “країна”;
- з’ясувати тенденції екстралінгвістичного впливу.

Об’єкт дослідження: українські школярі обох статей віком від 14 до 17 років (9-11 класи), які проживали в різних містах України до повномасштабного вторгнення.

Предмет дослідження: структура концепту «країна» в мовній картині світу сучасних школярів.

Методи дослідження. Залучені різноманітні загальнонаукові та спеціалізовані методи дослідження (метод аналізу дефініцій, компонентний аналіз, асоціативний експеримент, статистичні методи, корелятивний аналіз, метод класифікацій та ін.). Матеріал до написання кваліфікаційної роботи зібрано за допомогою асоціативного експерименту. Отримані результати проаналізовано методом аналізу дефініцій та методом кількісного аналізу. Використані прийоми класифікації, спостереження й зіставлення, що передбачають цілеспрямований і системний аналіз структури концепту «країна» та його трансформацій у свідомості сучасних школярів.

Результати дослідження були представлені на X Міжнародній науково-практичній конференції “Пріоритетні шляхи розвитку науки і освіти”.

Структура роботи. Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ I МОВНА КАРТИНА СВІТУ ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ

1.1. Поняття та дефініція терміна «картина світу»

Поняття «картина світу» належить до фундаментальних наукових понять. Вона виражає найсуттєвіші характеристики людини, її буття. Картина світу як глобальний образ постійно формується в процесі контактування людини з навколишнім середовищем та іншими членами соціуму. Картина світу об'єктивується у мові, образотворчому мистецтві, музиці, ритуалах, різноманітних соціокультурних стереотипах поведінки людей. Термін «картина світу» вперше була застосована на межі XIX-XX ст. фізиком В.Герцом і розумілася ним як сукупність внутрішніх образів зовнішніх об'єктів, що служать для виведення логічних суджень відносно поведінки цих об'єктів [13].

Образ світу, втілений в мові, відповідає поняттю «мовна картина світу» (за термінологією американських когнітивістів – «концептуалізація світу, вміщена в мові»). Початки тези про мовну картину світу належать В.Гумбольду, який стверджував, що в «кожній природній мові є характерний тільки для неї огляд світу». «Всяка мова, – розмірковував В.Гумбольд, позначаючи окремі предмети, насправді творить: вона формує для народу, який є її носієм, картину світу» [7]. Погляди Гумбольда сприйняли і розвинули неогумбольдзіанці. Розвиваючи його ідеї, Л. Вайсерг, представник неогумбольдзіанської лінгвістики, робить висновок, що в основу мовознавства повинні бути покладені такі головні положення:

1) мова виступає як середня ланка, де відбувається синтез внутрішнього світу людини та оточуючої її зовнішньої дійсності;

2) мовознавство ґрунтується на світорозумінні, що здійснюється через рідну мову [7].

Л.Вайсберг вважає мову творінням нації, в якому знайшов своє відображення процес пізнання всіх поколінь. Мова – духовний світ, що постає перед конкретною людиною як щось об’єктивне, але стосовно до пізнаваного – суб’єктивним, одностороннім. Суб’єктами мовної картини світу є носії мови, оскільки картина світу є способом його пізнання, а отже, результатом когнітивної діяльності людей, відображенням результатів діяльності свідомості (за Гумбольдом) [7]. Для українського мовознавства величезну роль відіграли праці О.О.Потебні, який розвинув ідеї Гумбольда і водночас впритул підійшов до тих питань, які поставила американська когнітивна антропологія. О. Потебня досліджував питання взаємозв’язку націй і мов у роботах «Думка і мова» (1862), «Мова і народність» (1895), «Про націоналізм» (1905) [33].

Ще одним джерелом «мовної картини світу» є американська етнолінгвістика та її гіпотеза лінгвістичної відносності. Сепіра-Уорфа, за якою не тільки тип, мови залежить від типу культури, у межах, якої він постав, а й тип культури, зумовлений тим типом мови, в якому вона розвинулася і функціонує.

Отже, мовна картина світу – це «спосіб відбиття реальності у свідомості людини, що полягає у сприйнятті цієї реальності крізь призму мовних та культурно-національних особливостей, притаманних певному мовному колективу, інтерпретація навколишнього світу за національними концептуальними канонами» [34, с. 68]. У свідомості людей, які належать тому чи іншому національному колективу, складається та передається із покоління в покоління свій образ картини світу, об’єктивної навколишньої дійсності. Картина світу, на думку багатьох лінгвістів, – вихідний глобальний образ світу, який репрезентує сутнісні властивості світу в розумінні її носіїв, лежить в основі світогляду людини та є результатом усієї її духовної активності. «Картина світу – створений людиною суб’єктивний образ об’єктивної дійсності – це не дзеркальне відображення світу, а завжди певна його інтерпретація [34, с. 68]».

У сучасній лінгвістиці поширеним є широкий погляд на визначення мовної картини світу. За твердженням австралійської дослідниці А. Вежбицької, національно-культурна специфіка ментальності та характер етносу знаходить своє вираження не лише на лексико-семантичному, а й на морфологічному та синтаксичному рівнях мовної структури. У термінологічній енциклопедії О. Селіванової мовна картина світу визначається як «представлення предметів, явищ, фактів, ситуацій дійсності, ціннісних орієнтирів, життєвих стратегій і сценаріїв поведінки в мовних знаках, категоріях, явищ мовлення, що є семіотичним результатом концептуальної репрезентації дійсності в етносвідомості» [24, с. 132]. Отже, у розумінні мовної картини світу дослідниця виходить за межі одного мовного рівня і навіть всієї мови загалом, беручи до уваги й аксіологічний, етичний та когнітивний аспекти. На думку І. Заремської, мовна картина світу – це система уявлень про світ, які, проходячи крізь людське пізнання, стають ментальними конструкціями, віддзеркаленими на всіх рівнях мовної системи, і можуть бути передані іншим членам спільноти засобами національної мови [9, с. 396].

Значний внесок у вивчення проблем мовної картини світу в різних її аспектах внесли сучасні українські лінгвісти С. Єрмоленко, Н. Сологуб, Л. Ставицька (поетична картина світу), В. Жайворонок (етнолінгвістичний аспект), О. О. Тараненко, Л. А. Лисиченко (лексико-семантичний вимір), О. С. Селіванова (теоретичний огляд), Л. І. Шевченко (аналіз інтелектуального розвитку мовної картини світу).

Під мовною картиною світу сучасне мовознавство має на увазі характер відображення в мові концептуальної картини світу і мовні засоби вираження знань про неї. Саме в мовній картині світу виявляється своєрідність членування концептуальної картини світу в різних народів. У науковій літературі справедливо відзначається, що з допомогою мови практичні знання, одержані окремими індивідуумами, перетворюються в колективне надбання, колективний досвід [17]. Отже, визнається, що мовна картина світу має і гносеологічний характер.

Ще один термін, який з'являється у філологічних дослідженнях – лінгвокультура, що вживається для позначення фіксованої частини культури певною мовною культурою, у якій співіснують явища мови та культури. Через це у центрі уваги дослідників з'являється і нова лінгвістична галузь – лінгвокультурологія. Лінгвокультурологія ґрунтується на репрезентації мовного спектру культури, тобто намагається вирішити проблема дослідження саме мовної картини світу.

Отже, мовна картина світу – це спосіб відбиття реальності у свідомості людини, що полягає у сприйнятті цієї реальності крізь призму мовних та культурно-національних особливостей, притаманних певному мовному колективу; інтерпретація навколишнього світу за національними концептуально-структурними канонами [7, с. 19].

1.2. Співвідношення понять картина світу і концепт

Відтворюючи зовнішній світ, мова відбиває його концептуалізацію, тобто передає те, як людина його розуміє. Сучасне світове й українське наукове товариство активно послуговується терміном «концепт» як інформаційною одиницею пам'яті й сукупністю знань про об'єкт пізнання. Проте існує чимало різноманітних визначень цього терміна. О. Селіванова визначає концепт як інформаційну структуру свідомості, як одиницю пам'яті, що містить сукупність знань про об'єкт пізнання [22, с. 410]; глобальною одиницею мисленнєвої діяльності, квантом структурованого знання називає концепт професор А. Загнітко [13, с. 39]. Отже, концепт – це своєрідний ретранслятор дійсності, накопичувач, який зберігає досвід і знання про людину, природу, світ навколо. Інші науковці стверджують, що концепти – фундаментальні елементи мови, які об'єднують представників певної лінгвокультури, втілюють у собі дух народу.

Історію та еволюцію терміна «концепт» вичерпно висвітлено в науковій літературі, а різні підходи щодо його визначення та особливостей

функціонування неодноразово викликали тривалі наукові дискусії. Значна кількість концептів та їх ідеографічне розмаїття дають усі підстави сформулювати загальну концептуальну парадигматику. Системність і впорядкованість концептів – важлива умова їх адекватного, мотивованого використання у лінгвістичних дослідженнях.

Наявні в українському та світовому мовознавстві теоретичні праці дають підстави для висновку, що концепт – усе-таки поняття (узагальнене, абстраговане, етнічно марковане), тому що структурувати та досліджувати «ідею», «одиницю» культури чи ментальності, «квант», «відчуття», на думку Т. Ястремської, просто неможливо. Такої ж думки австралійська дослідниця Анна Вежбицька: саме концепти, а не відчуття, потенційно сприймаються і можуть передаватися іншим людям [13, с. 28].

Концепт відзначається складною структурою. З одного боку, в його структуру входить опис об'єктивно реальних сторін, характеристик, рис предмета чи явища, з іншого – те, що робить його фактом культури, тобто опосередковане сприйняття індивідумом або суспільством. Смісл дослідження концепту в художньому творі полягає в тому, щоб визначити, які думки зашифрує автор у словесному зображенні того чи іншого реального предмета або явища. На основі суто мовного концепту (внутрішньої форми слова) у людини виникає концепт-образ, або метафоричний концепт, у якому логіко-мовний концепт є основою для порівняння [11]. Концептам внутрішнього світу характерне представлення в мові через ознаки світу зовнішнього. Людина, щоб описати невидиме, метафізичне, не винаходить нові знаки, а користується вже наявними.

Концептуалізація становить процес пізнавальної діяльності людини, який полягає в осмисленні вхідної інформації і приводить до утворення концептів, концептуальних структур і всієї концептуальної системи в людській психіці. Сприймаючи світ, людина виділяє актуальні для неї елементи, членує його на фрагменти, а потім мислить дійсність цими частинами. Концептуалізація інтерпретується в сучасній лінгвістиці як

«наскрізний» для різних форм пізнання процес структуризації знань із певних мінімальних концептуальних одиниць [7, с. 93].

Учені переконують, що мовна картина світу – це своєрідний словник мови народу, у якому наголошено на найбільш значущих елементах картини, на концептах, наколо яких формуються знання та досвід людей (різних груп, етносів, націй). Концепти структурують людські знання, створюючи таким чином цілісну картину світу. Водночас людина мислить концептами, комбінує їх, видозмінює, наповнює власним змістом та обирає ті, що для неї є головними.

Основним методом дослідження концептів є концептуальний аналіз, який має кілька різновидів, залежно від того, які концепти підлягають розгляду, превалює в них позамовна або ж мовна спрямованість. Якщо йдеться про концепти, за якими стоять конкретні предмети об'єктивної дійсності, більшого значення набуває позамовна спрямованість, спостереження, інтуїція дослідника. При концептуалізації абстрактних сутностей важливіша мовна спрямованість. Однак найчастіше в реконструкції концепту використовуються і культурні, і мовні дані.

1.3. Мовна та концептуальна картина світу: спільне й відмінне

Науковці стверджують, що мовна картина світу кожного народу має певні особливості. Мовна модель за своєю природою є вторинною після концептуальної. Мовна картина світу пояснює концептуальну.

З огляду на широке розуміння змісту поняття «мовна картина світу» для нашого дослідження його визначення слід відрізнити від поняття «концептуальна картина світу». Існує така кількість мовних картин світу, скільки існує мов, кожна з них відбиває унікальний результат багатовікової роботи етнічної свідомості над осмисленням буття людини.

Основною спільною ознакою для мовної та концептуальної картин світу є природа цього феномену. Як з погляду мовної, так і з концептуальної,

картина світу – це судження про зовнішній світ через деякі конкретні твердження.

Кожна мовна картина світу виражає когнітивні, культурні і національні особливості народу. Можемо виокремити декілька відмінностей, які пояснюють сутність різниці між цими явищами. Л. А. Лисиченко зазначає, що особливості мовної картини світу відносно концептуальної картини світу наочно виявляються в лексичній системі, де, з одного боку, простежується тенденція максимально точно виразити поняття про явища комунікативної картини світу в номінативних одиницях, а з другого, відсутність і недосяжність повного злиття двох картин: у мовній картині світу завжди залишаються семантичні лакуни, не заповнені лексичними одиницями доти, доки не виникає нагальна потреба в певному слові. Мовна система здається повною, однак у ній завжди знайдеться місце для назв нових явищ або цілих фрагментів концептуальної картини світу [13, с. 18].

На постійне прагнення повної відповідності світу думок і світу слів і на неможливість її досягнення вказував ще М. Крушевський. У неможливості повного злиття цих двох явищ (які сьогодні назвали б мовною і концептуальною картинами світу) він вбачав причину безкінечного розвитку мови: «Це буде закон відповідності світу слів світові думок. Дійсно, якщо мова є не що інше, як система знаків, то ідеальним буде той стан мови, за якого між системою знаків і тим, що вона позначає, буде повна відповідність. Ми побачимо, що весь розвиток мови є вічне прагнення до цього ідеалу» [13, с. 22]. Цей закон виражає зв'язки ментальної домовної, концептуальної й мовної картин світу, однак стан повної відповідності світу слів і світу думок, мабуть, не можна назвати ідеальним, бо він не відповідає такій важливій властивості мовної системи, як її економність. Світ слів швидше відповідає ментальному світові концептів і фреймів, пов'язаних із нашими домовними уявленнями, які не завжди знаходять вираження у мовній картині світу. «Світ думок» М. Крушевського відповідає концептуальному рівню мови, що є вже інтерпретацією й узагальненням концептів ментальної картини.

Концептуальний рівень для слів дає узагальнений поняттєвий осередок лексичного значення, яке в свою чергу збагачується семами за рахунок співвіднесеності з фреймами ментального рівня і взаємодією з явищами мовної системи. Специфіка мовної картини світу особливо помітна під час зіставлення мов, споріднених чи неспоріднених, або навіть різних етапів розвитку однієї мови. При цьому виявляється кілька типів відмінностей. Одним із таких видів є різні способи номінації одних і тих же явищ концептуальної картини світу – лексичні, аналітичні або описові, фразеологічні та ін.: в одній мовній картині світу явище може виражатися словом, в інших – якимось іншим способом.

І. Нікітіна доходить висновку, що українська національно-мовна картина світу зберегла набуті загальні значення, через які кожен українець витлумачує досвід народу України й організовує свою поведінку. Вона відтворена в лексичному фонді, успадкованому з праслов'янського етапу розвитку, і розвинута за рахунок неслов'янських впливів [15].

Погоджуємось із Ж. Соколовською у тому, що концептуальна картина світу постійно розвивається, еволюціонує разом з самою людиною, в той час як мовна містить не тільки наукову основу, а й повсякденні, розмовно-побутові знання та художні марновірства, міфи та фантазії [26, с. 4]. Концептуальна картина світу не спирається на мову, якою володіє людина, натомість мовна картина, через те, що є повністю антропоцентричною, залишається оригінальною для кожної народності, тому що кожна мова має свої оригінальні особливості. Вона несе оцінні судження, і доказом цього може бути існування поняття “мовний стереотип”.

Відомою відмінністю між мовними картинами світу є різне членування одного фрагмента чи явища концептуальної картини світу у різних мовах: в одній мові існує одна більш загальна назва, в іншій – декілька, що уточнюють чи деталізують це явище, в одній мові відрізок концептуальної картини світу характеризується за одними параметрами, в іншій – за іншими. До прикладу, у німецькій мові існує загальна назва *Geschwistern*, що називає дітей (братів і

сестер разом), слово *Kinder* – «діти» і окремі назви *der Bruder* і *die Schwester* (брат і сестра). В українській же відсутня назва, співвідносна із словом *Geschwistern*, а відповідне поняття виражається описово «брати і сестри», або ж включається у значення слова діти. У мовній картині світу українців є загальна назва *вітер* та назви, що відрізняють це явище за силою (*буревій*), формою руху (*вихор*), однак у загальній мовній картині світу відсутні окремі назви вітрів за напрямками. У мові ж рибалок північного Причорномор'я існують спеціальні назви вітрів за цією ознакою: *майстро*, *грего*, *трамонтан*. Звичайно в реальній дійсності вітри різних напрямків існують в кожній точці земної поверхні, але суттєвим їх розрізнення за напрямками є не для кожного народу, тому й у мовній картині світу вони можуть бути представлені або окремими словами, як у наведених прикладах, або ж описово, як виражаємо це ми: *вітер західний, східний, південно-західний, південносхідний* тощо. Можна припускати, що окремими словами виражаються суттєві елементи концептуальної картини світу, а явища, так би мовити, «другого плану» можуть виявлятися в мовній картині світу описово [13].

Лексичні особливості мовної картини світу виявляються також у синоніміці кожної з мов: у ступені синонімічної розвиненості лексичної системи, співвідношенні різних семантичних типів синонімів у структурі синонімічного ряду в кожній із семантичних груп слів та в різних стилях. Мовна картина світу може відрізнитися довжиною синонімічного ряду, кількістю параметрів, за якими протиставляються синоніми, за особливостями зв'язків кожного синоніма з домінантою.

У мовній картині світу кожної мови існує також різне емоційно-оцінне ставлення до окремих явищ на ментальному рівні концептуальної картини світу, що відбивається і в системі конотацій у кожній із мов і накладає відповідний відбиток на мовну картину світу, ніби підсвічуючи її додатковими променями. Так, в українській мові слова *кіт*, *сокіл*, *ластівка* містять експресивно-оцінні семи (*кіт* – негативну «шкідливий, ледачий, як кіт»; *сокіл* – позитивно-піднесену – «сини-соколи», *ластівка* – позитивну пестливу –

«дівчина-ластівка»), а у французькій мові вони таких сем не мають; зате в українській мові позбавлені негативної конотації значення слів *дрозд* та *носоріг*, яку вони мають у французькій мові. Конотативні семи відбиваються на розвитку метафоричних значень, про що можуть свідчити наведені слова, у яких конотативна сема постає основою для порівнянь і метафоричних похідних значень.

Своєрідність мовної картини світу виявляється також у стилістичному членуванні лексичного складу кожної мови залежно від уявлень про високе й низьке, красиве і потворне, прийнятне і неприйнятне і т.ін.

На відміну від концептуального типу, який є масштабним та об'єктивним, мовний тип є фіксованим, тобто всі граматичні, лексичні, синтаксичні та пунктуаційні групи є усталеними. В. Жайворонок зазначає, що мовна картина світу – це мозаїкоподібна польова структура взаємопов'язаних мовних одиниць, що через складну систему фонетичних, лексико-семантичних і граматичних значень, а також стилістичних характеристик відбиває відносно об'єктивний стан речей довкілля і внутрішнього світу людини, тобто загалом картину (модель) світу як таку [7, с. 15].

Концептуальна картина світу перетворюється у мовну модель за допомоги засобів мови. Ці картини світу відрізняються одна від одної засобами створення: концептуальна твориться через уявлення та концепти, мовна картина світу – мовні одиниці. У концептуальній картині наявність невербальних засобів вираження, у мовній наявністю лінгвістичних засобів творення оригінальних, загальних рис та національних відтінків складають принципову різницю між ними. Отже, концептуальна та мовна картини світу є взаємопов'язаними поняття і не можуть існувати окремо, тому важливо розуміти обидва явища як різні, але у тісному взаємозв'язку.

РОЗДІЛ II СТРУКТУРА КОНЦЕПТУ «КРАЇНА»

Складність у визначенні сутності концепту як наукової категорії, пов'язана з тим, що в сучасній науці і досі немає однозначного визначення структури й типології концептів. Найчастіше в структурі концепту розпізнають багато шарів. На двоїстість структури концепту вказують українські дослідники М.П. Кочерган та В.В. Жайворонок, коли пишуть, сутність концепту «двоїста» – «ментальна і психічна» (Кочерган) та, в основі концепту лежить «асоціативне нашарування культурних смислів (конотацій) на основне (словникове) значення слова» (Жайворонок). Гармонійно поєднав та суттєво поглибив наявні наукові концепції український лінгвіст А. М. Приходько представивши своє розуміння концепту, суто нове і тому таке, що привертає до себе увагу, бо подається він як надзвичайно виняткове явище, як складноструктурований феномен. А. Приходько вважає за доцільне розглядати такі складники концепту:

- основа концепту (субстрат),
- надбудова-1 (адстрат),
- надбудова-2 (епістрат).

Понятійний субстрат концепту (основа концепту) відображає його денотативну співвіднесеність із концептуальним референтом. На цьому рівні «поняття» і «концепт» корелюють між собою в гіпо-гіперонімічний спосіб. Понятійний субстрат концепту є фактуальною інформацією – пропозиціональним знанням, яке спирається на мовну фіксацію і може бути згрупованим у три типи: емпіричне, енциклопедичне та стерео- і прототипні знання. Отже, понятійний субстрат концепту, по-перше, відображає його інформаційну сутність у вигляді певного набору дефініційних ознак, а по-друге, є тим асоціатом, що пов'язує його з ядровою та ближньопереферійною зонами лєсичного значення слова, тоді як дальнопереферійний та інтерпретативний асоціати – з його образно-перцептивним адстратом.

Перцептивно-образний адстрат (надбудова-1) – це ті знання, образи та асоціації, що викликаються у свідомості у зв'язку з тим чи іншим денотатом.

Формування концепту, у Приходька, спирається на психокогнітивну схему «відчуття – асоціація-уявлення – образ» (Приходько, 2008).

Ціннісний (валоративний) епістрат (надбудова-2) – найголовніша іпостась концепту, що реалізується в єдності його етнопсихологічного, соціодискурсивного і лінгвокультурного чинників.

Етнопсихологічна цінність концепту визначається конгломератом знань, образів і асоціацій, які викликаються у свідомості людини саме завдяки її належності до тієї або іншої етнічної спільноти. Важливе місце відводиться архетипам, які, володіючи великою психічною енергією, зумовлюють моделі мислення та регулюють апріорні форми поведінки.

Соціодискурсивна цінність концепту – це його функціональний прошарок, зумовлений тими знаннями, образами й асоціаціями, що складають життєвий світ людини в контексті культури суспільства. Велику роль тут відіграють традиції та відрегульовані у віках нормами суспільного буття і поведінкових стереотипів – «культурні сценарії».

Лінгвокультурна цінність концепту – знання, образи й асоціації, що нашаровуються на поняття через знаковий код мови і є глибоко інтеріоризованими в кожній мовленнєвій особистості. Концепт входить в оцінний кодекс тієї чи іншої лінгвокультури на відміну від поняття, яке стає лише тоді концептом, коли воно валоризується (Приходько, 2008).

В концепції А. Приходька, таким чином понятійний субстрат визнається «константою», а образ і цінність – переміними концепту. Поняття є раціонально-логічним конструктором і тим самим загально когнітивним надбанням, а концепт – лінгвокультурним, що відбиває етноспецифічне осягнення певного фрагмента довкілля. Отже, згідно позиції А. Приходька, концепт є не просто «схоплене» знаком поняття, а суть поняття етно-соціо-психо-лінгво-культурного порядку з чітко вираженою валоративною компонентою.

Концепт як лінгвістичне явище проявляється у вигляді сутності, що репрезентує асоціативне поле імені, хоча й не прирівнюється до нього. Інакше

кажучи, концепт – парадигматична модель імені, що містить його логічну й сублогічну структури, які виводяться і з вільного сполучення імені, і зв'язаного, тобто з синтагматичних зв'язків, зафіксованих у тексті. Обсяг концепту охоплює зміст наївного поняття, проте не вичерпується лише ним, оскільки охоплює всю безліч практичних елементів імені, що проявляються в різних словосполученнях.

Концепт – породження мовної одиниці в певному обсязі її змісту, уключно з конотацією й конкретно-чуттєвими асоціаціями. Він містить не тільки поняття про класи предметів і явищ довкілля, а й асоціативне соціокультурне уявлення про них в узагальненому вигляді. Хоча концепт виражається мовою й закріплений за окремими її одиницями, проте він не прирівнюється до них. Зміст концепту – це результат реконструйованого розуміння слів, контекстів і текстів, у яких сформоване узагальнене уявлення про певний факт свідомості, а також зароджуються всі ті складники, які сукупно входять у розуміння терміна «концепт». До них належать:

1) концепт – це нероздільне поєднання елементів свідомості, дійсності й мовного знака;

2) концепт – це те, що об'єднує людей за допомогою мовних знаків на різних етапах їхнього історичного розвитку й проявляється в ставленні до дійсності та способів взаємодії з нею;

3) концепт – це водночас реальна й віртуальна сутність, обидві грані якої характеризуються і загальноприйнятою, і специфічною національно-культурною детермінованістю мовними знаками.

Наукова картина світу, зафіксована у тлумачному словнику, так відтворює зміст концепту “країна”:

1. Територія, що становить єдність із погляду історії, природних умов, населення тощо // Місцевість, що характеризується наявністю в ній великої кількості кого-, чого-небудь.

2. Те саме, що держава (Апарат політичної влади). // про населення якої-небудь держави.

3. Те саме, що край” [3, с. 530].

В універсальній картині світу переважають уявлення про країни як про утворення географічні, політичні, історичні, економічні, соціальні, етнічні, культурні, релігійні тощо, проте актуалізація певних показників залежить від прагматичного спрямування.

Помічаємо значне розширення аксіологічних вимірів концепту «країна» порівняно з риторикою початку ХХІ ст. Змінився зміст концепту, характер вживання у художньому, публіцистичному, розмовному стилях мовлення, його концептуальне поле значно модифікувалося, зокрема через такі конотації, як концепт-метафора та концепт-символ, які своїми джерелами сягають художнього світобачення. Концепт «країна» набуває широких лексико-семантичних стильових параметрів, у тому числі й метафоричних.

Маємо його широке асоціативне розгортання з контекстуальним збагаченням смислової аури – у кожному випадку індивідуальне, наповнене суб'єктивними смислами, проте функціональне схрещення всіх цих ключових значень групується навколо їх ядра – концепту. Вони поєднані асоціативно багатим внутрішнім зв'язком і становлять єдину модель концептосфери. Через концепт як через вихідне ключове поняття розкривається широке концептуальне поле: безліч закладених у нього сенсів, варіативність форм, глибина асоціацій, світоглядні позиції, індивідуальна картина світу, система цінностей, духовна сфера, ментальні та міфологічні аспекти осмислення, національна заглибленість як специфіка мотворчості. Гранична чіткість, переконливість і водночас пристрасно-емоційна та напружено-динамічна публіцистика, образність та яскравість передачі думки, полемічна загостреність реалізуються за допомогою означених концептів, адже саме ці основні концептуально-культурні коди змогли увиразнити модерний спектр національної ідеї та донести її до читача. Це за всієї безлічі ключових значень забезпечує ширший стереоскопічний ефект, доводить системну цілісність і структурну довершеність.

Концепт «країна» у значенні території народження та проживання є однією із первісних категорій, сформованих під час усвідомлення стародавньою людиною власної сутності, навколишньої дійсності та роду, до якого людина належить, саме з цього випливає імпліцитне протиставлення “свого” та “чужого” просторів, яке складає один із прошарків концепту. Концепт «країна» є універсальним для різних народів та лінгвокультур, при цьому індивідуальне ставлення до концепту кожного окремого носія культури має різне емоційне забарвлення, лексичне відображення навіть у споріднених мовах може відрізнятися, проте основоположні елементи структури та базові значення (територія народження у вузькому та країна у більш широкому значенні) залишаються загальними

РОЗДІЛ ІІІ КОНЦЕПТ «КРАЇНА» В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ СУЧАСНИХ ШКОЛЯРІВ

3.1. Організація дослідження концепту “країна”

Сучасний інформаційний простір висуває перед дитиною великі вимоги, в основу яких покладено опанування значним обсягом знань про навколишню дійсність. Саме здатність дитини досліджувати, реалістично сприймати та розуміти навколишній світ та себе в ньому забезпечує її кращу адаптацію до дійсності, життєву компетентність та національну ідентифікацію. Розбудова та збереження української державності нагально вимагає глибокого та об'єктивного вивчення національно-мовної картини світу школярів. Національна культура, традиції, цінності, менталітет передусім закарбовані в мові: у сталих сполуках слів, мовних знаках культури та концептах [6].

Схильність до асоціювання є однією з основних ознак творчого боку мислення людини. Асоціації – це ключ до вивчення мовної свідомості та світосприйняття людини. Асоціативний експеримент – це прийом, спрямований на виявлення асоціацій, що склалися у індивіда в його попередньому досвіді [5, с. 53]. Такий експеримент надає змогу виокремити різного типу реакції на відповідні стимули (слова, вигуки, малюнки, відео/аудіоматеріали). У нашому дослідженні ми комбінували прийоми вільного та направленого асоціативного експерименту.

За допомогою асоціативного експерименту можна спостерігати за змінами у концептуальній та мовній картинах світу людини та соціуму у цілому. У різний період свого життя кожна особистість буде реагувати на подразники по різному, а навколишнє середовище буде створювати підґрунтя для цього. Асоціативний експеримент – це ідеальний інструмент для масового збору реакцій. Цей метод є водночас простим та дуже цінним з погляду отриманих даних.

Метою нашого дослідження було встановити, чи в умовах нинішнього часопростору традиційні смисли, пов'язувані мовцями із концептом “країна”, доповнилися новими, відображенням яких є асоціації на слово-стимул. Методом нашого дослідження ми обрали асоціативний експеримент, який проводили у кілька етапів. В центрі асоціативного поля ми отримаємо асоціації, що служать означенням поняття (іноді – двох близьких за значенням понять, які однаково часто асоціюються у реципієнтів із запропонованим словом-стимулом), яке є смисловим ядром концепту. Також ми зможемо виділити з-поміж продукованих асоціацій близькоядерну та периферійну зони асоціативного поля, до яких належать, окрім вербалізаторів, ментальні утворення (смисли на позначення цінностей).

У дослідженні (асоціативному експерименті) взяли участь 86 школярів, які проживали в різних містах України до повномасштабного вторгнення. Об'єкт дослідження: українці обох статей віком від 14 до 17 років (9-11 класи), які проживали в різних містах України до повномасштабного вторгнення.

Предмет дослідження: усвідомлення концепту «країна» в мовній картині й асоціації до нього. Кожен респондент отримав анкету для участі в дослідженні:

ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ЛІЦЕЇСТІВ

(14-17 років)

Дякуємо Вам за участь!

1. Стат'я Ж _____ Ч _____
2. Перша літера імені _____
3. Скільки Вам років _____
4. Місто, де ви жили до воєнних подій _____
5. Місто, де ви живете зараз _____
6. Клас, в якому навчаєтесь 9 _____ 10 _____ 11 _____
7. Якою мовою послуговуєтесь в побуті? _____
8. Доберіть, будь ласка, прикметники, означення, слова, що описують для вас поняття «країна»? Яка вона у вашому розумінні? (мінімум 5)

9. Доберіть, будь ласка, антоніми до слова «країна»? (мінімум 5)

10. Напишіть, будь ласка, асоціації до слова «країна» (вільні, усе, що спадає на думку)

11. Складіть, будь ласка, речення зі словом «країна» (2-3)

12. Згадайте прислів'я чи приказки зі словом «країна», «Батьківщина»

13. Чи змінилось у вас уявлення/розуміння поняття «країна» після лютого 2022 року? (3 речення)

Під час проведення дослідження було використано прийоми класифікації, спостереження й зіставлення, що передбачають цілеспрямований і системний аналіз структури концепту «країна» та його трансформацій у свідомості сучасних школярів. Залучені різноманітні загальнонаукові та спеціалізовані методи дослідження (метод аналізу дефініцій, компонентний аналіз, асоціативний експеримент, статистичні методи, корелятивний аналіз, метод класифікацій та ін.).

3.2. Результати дослідження концепту “країна”

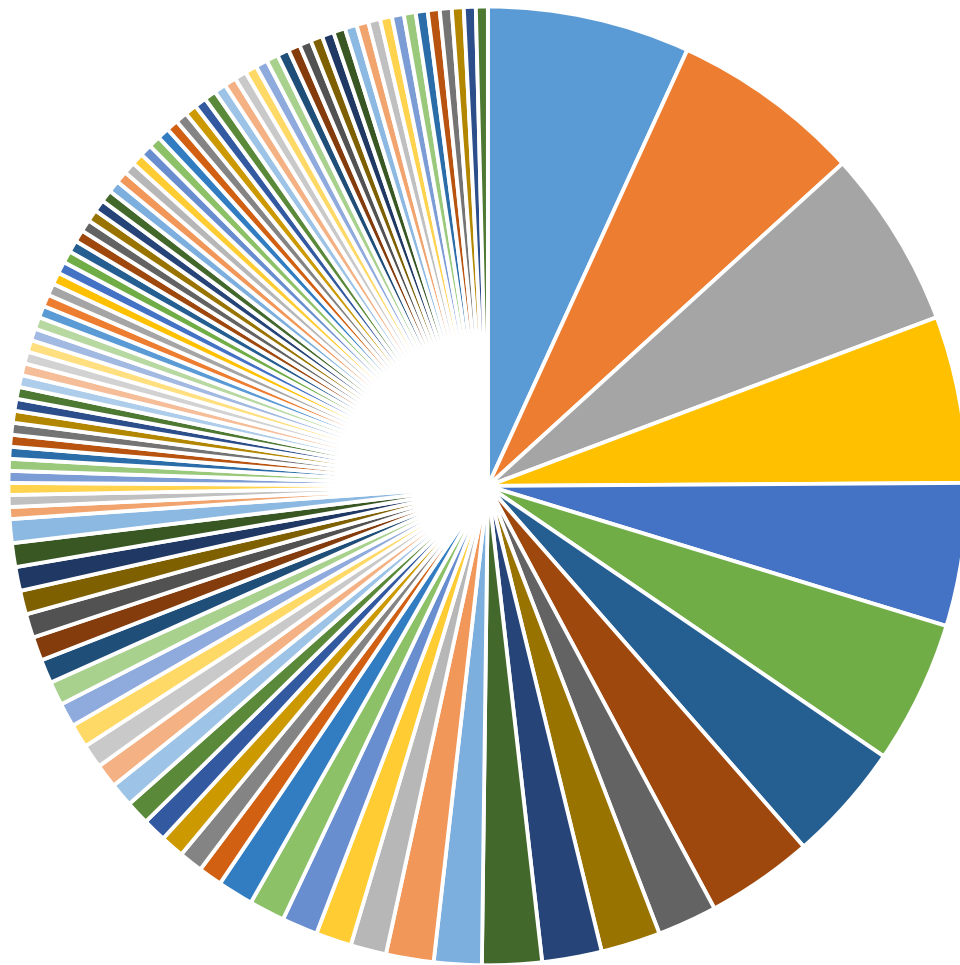
Прикметники, означення, слова, що описують поняття «країна»

Слово	Кількість		Слово	Кількість
Рідна	17		Захоплива	1
Незалежна	16		Індивідуальна	1
Гарна	15		Індивідуальне	1
Єдина	14		Історично-насичена	1
Квітуча	12		Козацька	1
Вільна	12		Комфортне	1
Сильна	10		Культурна	1
Унікальна	9		Ліберальна	1
Велика	5		Людина	1
Самостійна	5		Людна	1
Сучасна	5		Материнська	1
Чудова	5		Менталітет	1
Гостинна	4		Міжнародна	1
Прекрасна	4		Мобільна	1
Історична	3		Могутня	1
Незламна	3		Мужня	1
Особлива	3		Надихаюча	1

Суверенна	3		Незвичайна	1
Чарівна	3		Нездоланна	1
Демократична	2		Непереможна	1
Дивовижна	2		Неподільна	1
Домівка	2		Нескінченна	1
Дружня	2		Пейзаж	1
Економічна	2		Політична	1
Згуртована	2		Привітна	1
Красива	2		Продуктивна	1
Любима	2		Релігійна	1
Мальовнича	2		Рідне	1
Мудра	2		Різна	1
Неперевершена	2		Різнобарвна	1
Неповторна	2		Різнонаправлена	1
Об'єднана	2		Розумна	1
Різноманітна	2		Свобода	1
Розвинена	2		Своя	1
Чесна	2		Сімейна	1
Яскрава	2		Сім'я	1
Патріотична	2		Смілива	1
Багатогранна	1		Соковита	1
Багатонаціональна	1		Сонячна	1
Батьківщина	1		Співоча	1
Безпечна	1		Співуча	1
Благородна	1		Спокійна	1
Благословенна	1		Стійка	1
Бюрократизована	1		Товпа	1
Великолепна	1		Толерантна	1
Виняткова	1		Улюблена	1

Впливова	1		Характерна	1
Географічна	1		Централізована	1
Гідна	1		Цивілізована	1
Дружна	1		Щира	1
Єдинство	1			

Прикметники, означення, слова, що описують слово "країна"

▪ Рідна	▪ Незалежна	▪ Гарна	▪ Єдина	▪ Квітуча	▪ Вільна
▪ Сильна	▪ Унікальна	▪ Велика	▪ Самостійна	▪ Сучасна	▪ Чудова
▪ Гостинна	▪ Прекрасна	▪ Історична	▪ Незламна	▪ Особлива	▪ Суверенна
▪ Чарівна	▪ Демократична	▪ Дивовижна	▪ Домівка	▪ Дружня	▪ Економічна
▪ Згуртована	▪ Красива	▪ Любима	▪ Мальовнича	▪ Мудра	▪ Неперевершена
▪ Неповторна	▪ Об'єднана	▪ Різноманітна	▪ Розвинена	▪ Чесна	▪ Яскрава
▪ Патріотична	▪ Багатогранна	▪ Багатонаціональна	▪ Батьківщина	▪ Безпечна	▪ Благородна
▪ Благословенна	▪ Бюрократизована	▪ Великолепна	▪ Виняткова	▪ Впливова	▪ Географічна
▪ Гідна	▪ Дружна	▪ Єдинство	▪ Захоплива	▪ Індивідуальна	▪ Індивідуальне
▪ Історично-насичена	▪ Козацька	▪ Комфортне	▪ Культурна	▪ Ліберальна	▪ Людина
▪ Людна	▪ Материнська	▪ Менталітет	▪ Міжнародна	▪ Мобільна	▪ Могутня
▪ Мужня	▪ Надихаюча	▪ Незвичайна	▪ Нездоланна	▪ Непереможна	▪ Неподільна
▪ Нескінченна	▪ Пейзаж	▪ Політична	▪ Привітна	▪ Продуктивна	▪ Релігійна
▪ Рідне	▪ Різна	▪ Різноманітна	▪ Різноманітна	▪ Розумна	▪ Свобода
▪ Своя	▪ Сімейна	▪ Сім'я	▪ Смілива	▪ Соковита	▪ Сонячна
▪ Співоча	▪ Співуча	▪ Спокійна	▪ Стійка	▪ Товпа	▪ Толерантна
▪ Улюблена	▪ Характерна	▪ Централізована	▪ Цивілізована	▪ Щира	

Корелятивний аналіз

Значна кількість респондентів, незалежно від віку, статі, мови, якою послуговуються в побуті, та місця проживання, порівнюють країну з домом, з близькими, з чимось рідним, тому використовують прикметник «рідна», який ужито найбільше разів – 17, а також прикметники «материнська, своя, сімейна, улюблена».

Усі респонденти жіночої статі, незалежно від віку, та хлопці здебільшого 16-17 років асоціюють поняття «країна» з незалежністю, величчю, свободою слова та вибору, єдністю, тому для опису використовують такі прикметники: «незалежна» (посідає друге місце в списку, вжито 16 разів), «єдина» (14 разів), «вільна» (12 разів), «сильна» (10 разів), «унікальна» (9 разів), а також означення «велика, незламна, суверенна, демократична, впливова, могутня, неподільна, нездоланна, непереможна, об'єднана» та ін.

Велика кількість респондентів, незалежно від віку, статі, мови, якою послуговуються в побуті та місця проживання також підбирають більш художні означення, епітети, порівнюють країну з чимось натхненним, дуже гарним, світлим, пишним, комфортним: «гарна» (посідає третє місце в списку, вжито 15 разів), «квітуча» (12 разів), «чудова» (5 разів), «прекрасна» (4 рази), а також: «чарівна, мальовнича, яскрава, благословенна, надихаюча, різнобарвна, сонячна, співоча» тощо.

У свою чергу, значну частину відповідей на дане запитання становлять означення-характеристики, що стосуються різних напрямлень, сфер життя та діяльності, особистісних якостей народу і т. п. Наприклад: «самостійна, гостинна, дружна і дружня, патріотична, безпечна, історична, культурна, релігійна, політична, толерантна, цивілізована» тощо.

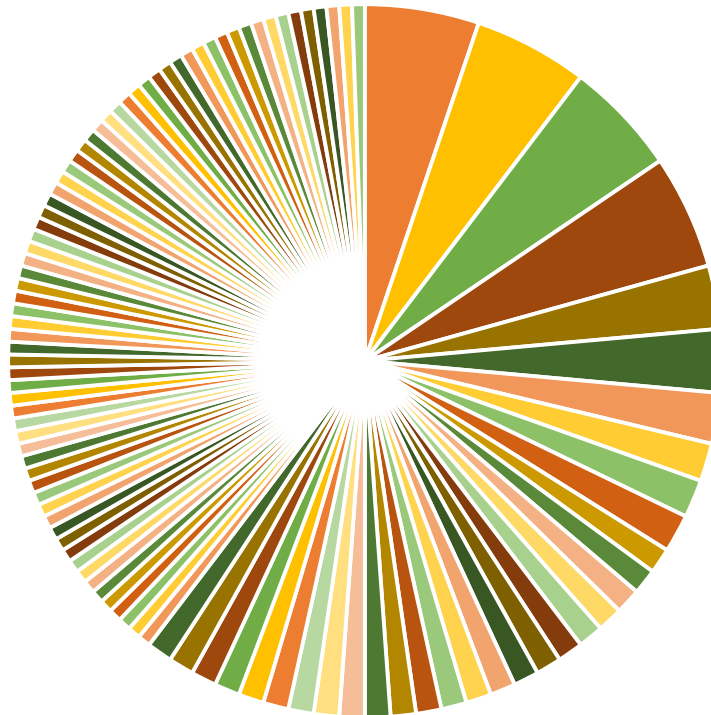
Закономірностей вживання означень відносно місця проживання чи мови, якою респонденти послуговуються в побуті, не виявлено.

Антоніми до слова «країна»

Слово	Кількість		Слово	Кількість
Місто	9		Закордон	1
Регіон	9		Закрита	1
Село	9		Залежність	1
Територія	9		Зло	1
Область	5		Зовнішній світ	1
Чужина	5		Зрадник	1
Місцевість	4		Імміграція	1
Континент	3		Імперія	1
Край	3		Іноземщина	1
Ненависть	3		Космополітизм	1
Беззаконня	2		Людина	1
Брудна	2		Метрополія	1
Ворог	2		Мілка	1
Ворожнеча	2		Монархія	1
Диктатура	2		Небезпечна	1
Жахлива	2		Невольна	1
Залежна	2		Незібраність	1
Земля	2		Незнайомість	1
Злочинність	2		Неповага	1
Іноземна	2		Нерідна	1
Комунізм	2		Нерозумна	1
Неволя	2		Новаторство	1
Непривітлива	2		Нудність	1
Окраїна	2		Огидна	1
Острів	2		Одноманітна	1
Раціональність	2		Окупована	1
росія	2		Окупована територія	1

Самотність	2		Позбавлення волі	1
Слабкість	2		Поле	1
Суверенна	2		Приречена	1
Тісна	2		Провінція	1
Тривожність	2		Пустка	1
Царство	2		Рабство	1
Агресор	1		Розпад	1
Анархія	1		Розруха	1
Аристократія	1		Світ	1
Безкультурна	1		Селище	1
Безлад	1		Слабка	1
Безлюддя	1		Соціалізм	1
Безправ'я	1		Стара	1
Безхатько	1		Сторона	1
Бідна	1		Сум	1
Відсутність дому	1		Терор	1
Ворожа	1		Тиранство	1
Далека	1		Ув'язнення	1
Далекий край	1		Усвідомлення	1
Демократична	1		Хаос	1
Держава-терорист	1		Хитра	1
Дикість	1		Частина	1
Дискримінація	1		Чесність	1
Загарбник	1		Чужа	1

Антоніми до слова "країна"

▪ Місто	▪ Регіон	▪ Село	▪ Територія	▪ Область
▪ Чужина	▪ Місцевість	▪ Континент	▪ Край	▪ Ненависть
▪ Беззаконня	▪ Брудна	▪ Ворог	▪ Ворожнеча	▪ Диктатура
▪ Жахлива	▪ Залежна	▪ Земля	▪ Злочинність	▪ Іноземна
▪ Комунізм	▪ Неволя	▪ Непривітлива	▪ Окраїна	▪ Острів
▪ Рациональність	▪ росія	▪ Самотність	▪ Слабкість	▪ Суверенна
▪ Тісна	▪ Тривожність	▪ Царство	▪ Агресор	▪ Анархія
▪ Аристократія	▪ Безкультурна	▪ Безлад	▪ Безлюддя	▪ Безправ'я
▪ Безхатко	▪ Бідна	▪ Відсутність дому	▪ Ворожа	▪ Далека
▪ Далекий край	▪ Демократична	▪ Держава-терорист	▪ Дикість	▪ Дискримінація
▪ Загарбник	▪ Закордон	▪ Закрита	▪ Залежність	▪ Зло
▪ Зовнішній світ	▪ Зрадник	▪ Імміграція	▪ Імперія	▪ Іноземщина
▪ Космополітизм	▪ Людина	▪ Метрополія	▪ Мілка	▪ Монархія
▪ Небезпечна	▪ Невольна	▪ Незібраність	▪ Незнайомість	▪ Неповага
▪ Нерідна	▪ Нерозумна	▪ Новаторство	▪ Нудність	▪ Огидна
▪ Одноманітна	▪ Окупована	▪ Окупована територія	▪ Позбавлення волі	▪ Поле
▪ Приречена	▪ Провінція	▪ Пустка	▪ Рабство	▪ Розпад
▪ Розруха	▪ Світ	▪ Селище	▪ Слабка	▪ Соціалізм
▪ Стара	▪ Сторона	▪ Сум	▪ Терор	▪ Тиранство
▪ Ув'язнення	▪ Усвідомлення	▪ Хаос	▪ Хитра	▪ Частина
▪ Чесність	▪ Чужа			

Корелятивний аналіз

Важливо зазначити, що не існує узувального (загальнономовного) антоніма до слова «країна». Тому респонденти, незалежно від віку, статі, мови, якою послуговуються в побуті, та місця проживання, керувалися контекстуальними антонімами, які базуються на певних асоціаціях до концепту «країна».

Найбільший сегмент становлять протилежні значення до слова «країна», котрі ґрунтуються на основі критеріїв площі та величини місцевості: «регіон, місто, село, територія» - найуживаніші серед відповідей антоніми, кожен з них використано 9 разів; «область» - вжито 5 разів, «континент» - 3 рази.

Інша частина антонімів – це слова, в основі яких лежить оцінка, характеристика: «чужина» (вжито 5 разів), «ненависть» (3 рази), «беззаконня, ворог, ворожнеча, диктатура, залежна, злочинність, неволя, слабкість» (по 2 рази), а також поодинокі: «агресор, безлад, безправ'я, дискримінація, загарбник, залежність, зрадник, неповага, окупована територія, пустка, рабство, розруха, терор, хаос» тощо.

Закономірностей вживання антонімів відносно статі, віку, місця проживання чи мови, якою респонденти послуговуються в побуті, не виявлено.

Вільні асоціації до слова «країна»

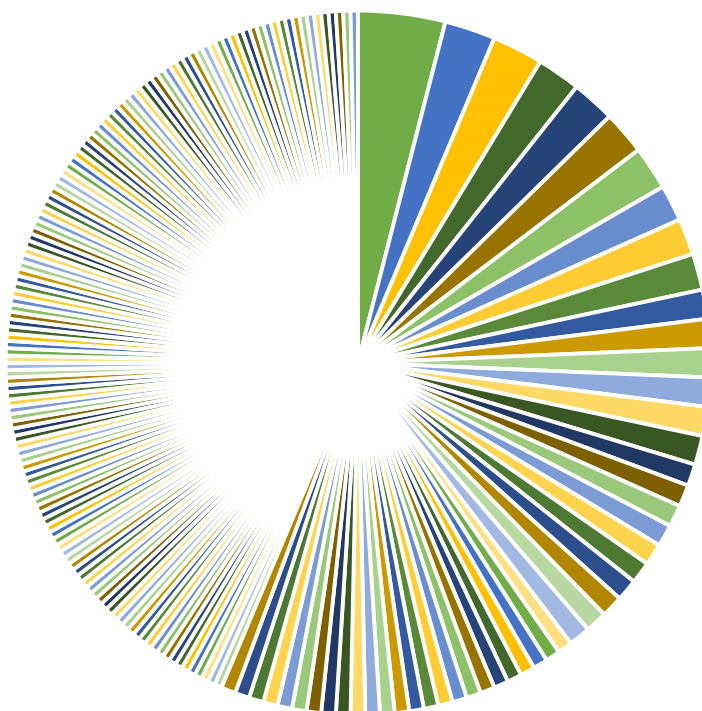
Слово	Кількість		Слово	Кількість
Прапор	12		Замовчування	1
Мова	7		Звичне	1
Традиції	7		Зеленський	1
Герб	6		Земля	1
Дім	6		Зерно	1
Люди	6		Іва	1
Незалежність	6		Ідея	1
Батьківщина	5		Їжа	1
Нація	5		Карта	1
Україна	5		Кобзарі	1
Гімн	4		Конституція	1
Держава	4		Коралі	1
Історія	4		Кордон	1
Калина	4		Кульбаба	1
Культура	4		Лелека	1
Народ	4		Лелеки	1
Вишиванка	3		Ліберальна	1
Війна	3		Ліс	1
Влада	3		Ліс з совами	1
Закони	3		Любов	1
Патріотизм	3		Має свою історію	1
Поле	3		Майбутнє	1
Родина	3		Мальовнича	1
Свобода	3		Міста	1
Сонце	3		Місто	1
Соняшник	3		Місцевість	1
Арестович	2		Могутня	1

Боротьба	2		Могутня держава	1
Висловлення своєї думки	2		Молодь	1
Вільна	2		Мужня	1
Гори	2		Народні страви	1
Добро	2		Незнанні	1
Домівка	2		Непереможні	1
Допомога	2		Непокірність	1
Євробачення	2		Нужні	1
Єдність	2		Об'єднання	1
Козаки	2		Область	1
Кордони	2		Охлократія	1
Мати	2		Пес Патрон	1
Мова	2		Підтримка	1
Море	2		Поля	1
Небо	2		Порозуміння	1
Незалежна	2		Права	1
Ненька	2		Привітливість	1
Президент	2		Пшениця	1
Природа	2		Рай	1
Рідна	2		Реальність	1
Розвиток	2		Регрес	1
Сила	2		Рельєф	1
Флаг	2		Рідна земля	1
Хто я?	2		Рідна мова	1
2-3 неділі	1		Рідний край	1
Авторитарна	1		Рідний ставок	1
Андрій Мацевко	1		Рідня	1
«Астанавітєсь!»	1		Річка Дніпро	1

Багатства	1		Розвинена	1
Барви	1		Рошен	1
Блакитний	1		Рух	1
Будинок	1		Рушник	1
Бюджет	1		Сильний дух	1
Вареники	1		Сильні	1
Великий пиріг	1		Символ	1
«Вийди отсюда, розбійник!»	1		Синє небо	1
Вишневий край	1		Синьо-жовтий прапор	1
Відпочинок	1		Соняшники	1
Вільні	1		Соціалістична	1
Вільність	1		Соціум	1
Віра	1		Спільнота	1
Вітчизна	1		Спокійне	1
Водопій	1		Сталь	1
Гай	1		Столиця	1
Географія	1		Суспільство	1
Герої	1		Сучасна	1
Героїзм	1		Тарас Шевченко	1
Голубе небо	1		Територіально цілісна	1
Громадяни	1		Територія	1
Гуцули	1		Терпимість	1
Дача з виноградом	1		Трембіти	1
Демократична	1		Тризуб	1
Добрі люди	1		Трудолюбивість	1
Добробут	1		Умови життя	1

«Доброго вечора, ми з України»	1		Унікальна	1
Дорога	1		Уряд	1
Дорожча за все	1		Хліб	1
Дружелюбність	1		Хортиця	1
Друзі	1		Цивілізація	1
Економіка	1		Чорнозем	1
Єдина	1		Чудеса	1
Життя	1		Школа	1
Жовтий	1		Щаслива	1
Жовті поля	1		Щастя	1
Жовті поля пшениці	1			

Вільні асоціації до слова "країна"

▪ Прапор ▪ Дім ▪ Нація ▪ Історія ▪ Вишиванка ▪ Патріотизм ▪ Сонце ▪ Висловлення своєї думки ▪ Домівка ▪ Козаки ▪ Море ▪ Президент ▪ Сила ▪ Авторитарна ▪ Барви ▪ Вареники ▪ Відпочинок ▪ Вітчизна ▪ Герої ▪ Гуцули ▪ Добробут ▪ Дружелюбність ▪ Життя ▪ Замовчування ▪ Зерно ▪ Карта ▪ Кордон ▪ Ліберальна ▪ Має свою історію ▪ Місто ▪ Молодь ▪ Непереможні ▪ Область ▪ Поля ▪ Пшениця ▪ Рельєф ▪ Рідний ставок ▪ Рошен ▪ Сильні ▪ Соняшники ▪ Спокійне ▪ Сучасна ▪ Терпимість ▪ Умови життя ▪ Хортиця ▪ Школа	▪ Мова ▪ Люди ▪ Україна ▪ Калина ▪ Війна ▪ Поле ▪ Соняшник ▪ Вільна ▪ Допомога ▪ Кордони ▪ Небо ▪ Природа ▪ Флаг ▪ Андрій Матевко ▪ Блакитний ▪ Великий пиріг ▪ Вільні ▪ Водопій ▪ Героїзм ▪ Дача з виноградом ▪ "Доброго вечора, ми з України" ▪ Друзи ▪ Жовтий ▪ Звичне ▪ Іва ▪ Кобзарі ▪ Кульбаба ▪ Ліс ▪ Майбутнє ▪ Місцевість ▪ Мужня ▪ Непокірність ▪ Охлократія ▪ Порозуміння ▪ Рай ▪ Рідна земля ▪ Рідня ▪ Рух ▪ Символ ▪ Соціалістична ▪ Сталь ▪ Тарас Шевченко ▪ Трембіти ▪ Унікальна ▪ Цивілізація ▪ Цяслива	▪ Традиції ▪ Незалежність ▪ Гімн ▪ Культура ▪ Влада ▪ Родина ▪ Арестович ▪ Гори ▪ Євробачення ▪ Мати ▪ Незалежна ▪ Рідна ▪ Хто я? ▪ "Астанавітесь!" ▪ Будинок ▪ "Вийди отсюда, розбійник!" ▪ Вільність ▪ Гай ▪ Голубе небо ▪ Демократична ▪ Дорога ▪ Економіка ▪ Жовті поля ▪ Зеленський ▪ Ідея ▪ Конституція ▪ Лелека ▪ Ліс з совами ▪ Мальовнича ▪ Могутня ▪ Народні страви ▪ Нужні ▪ Пес Патрон ▪ Права ▪ Реальність ▪ Рідна мова ▪ Річка Дніпро ▪ Рушник ▪ Синє небо ▪ Соціум ▪ Столиця ▪ Територіально цілісна ▪ Тризуб ▪ Уряд ▪ Чорнозем	▪ Герб ▪ Батьківщина ▪ Держава ▪ Народ ▪ Закони ▪ Свобода ▪ Боротьба ▪ Добро ▪ Єдність ▪ Мова ▪ Ненька ▪ Розвиток ▪ 2-3 неділі ▪ Багатства ▪ Бюджет ▪ Вишневий край ▪ Віра ▪ Географія ▪ Громадяни ▪ Добрі люди ▪ Дорожча за все ▪ Єдина ▪ Жовті поля пшениці ▪ Земля ▪ Іжа ▪ Коралі ▪ Лелеки ▪ Любов ▪ Міста ▪ Могутня держава ▪ Незнанні ▪ Об'єднання ▪ Підтримка ▪ Привітливість ▪ Регрес ▪ Рідний край ▪ Розвинена ▪ Сильний дух ▪ Синьо-жовтий прапор ▪ Спільнота ▪ Суспільство ▪ Територія ▪ Трудолюбивість ▪ Хліб ▪ Чудеса

Корелятивний аналіз

Велика кількість респондентів незалежно від віку, статі, мови, якою послуговуються в побуті, та місця проживання асоціюють поняття «країна» з національною ідентифікацією та свідомістю, з незалежністю, державними символами, самостійністю, народом, тобто з українською державністю. Група даних повторюваних вільних порівнянь становить найбільшу частину відповідей. Найчастіше вжито слово «прапор» - 12 разів, на другому місці слова «мова, традиції» - 7 разів, на третьому – «герб, дім, люди, незалежність» - 6 разів, на четвертому – «Батьківщина, нація, Україна» - 5 разів, на п'ятому – «Гімн, держава, історія, культура, народ» - 4 рази, на шостому – «вишиванка, патріотизм, поле, родина, свобода» тощо – 3 рази.

Отже, можна зробити висновок, що саме ці семи складають семантичне ядро концепту «країна».

Рідше повторюваними або поодинокими є асоціації пов'язані з:

– багатствами природи: «поле, соняшник, земля, зерно, кульбаба, лелеки, ліс, море, гори, пшениця, рельєф, рідний ставок, річка Дніпро, гай, чорнозем, жовті поля пшениці» та ін.;

– народними традиціями, стравами, символами: «трембіти, рушник, їжа, вареники, великий пиріг, хліб» тощо;

– довгою історією розвитку нашої країни: «кобзарі, козаки, Хортиця, Тарас Шевченко»;

– домом, рідними, близькими: «родина, домівка, мати, ненька, рідня, друзі»;

– народом, населенням: «герої, громадяни, добрі люди, гуцули» і т. п.

Важливо зазначити, що серед учасників опитування було лише двоє респондентів, які змінили місце проживання з початку воєнних подій. Один із них – хлопець із Севастополя. Саме він вирізвився серед інших опитуваних тим, що асоціював країну з «морем, рельєфом, барвами», тобто з сонячним Кримом.

Закономірностей вживання асоціацій відносно статі, віку чи мови, якою респонденти послуговуються в побуті, не виявлено.

Речення зі словом «країна»

Член речення	К-сть	Приклад речення	Означення
Підмет	38	«Наша країна має багато захисників, які боронять і ведуть до перемоги нашу державу.»	Моя, рідна, наша, демократична, чудова, своя, кожна, прекрасна, незламна, могутня, квітуха, сильна, незалежна, твоя, неймовірна, надзвичайна, мальовнича, найрідніша, унікальна, неповторна, чарівна.
		«Моя країна - найкраща!»	
		«Наша країна славиться родючими чорноземами.»	
		«Країна може бути маленькою, як Давид, але з Богом вона переможе будь-якого Голіафа.»	
		«Наша країна відома своїми піснями.»	
		«Наша країна має багату історію.»	
		«Кожна країна має свою культуру і традиції.»	
		«Моя країна - неймовірна, надзвичайна, мальовнича та найрідніша.»	
		«Країна - то не частина землі, а люди, які її населяють.»	
		«Країна - унікальний внутрішній світ, наповнений своїми традиціями, культурою.»	
Додаток	30	«У кожному серці живе любов до рідної країни, яка об'єднує нас в бажанні робити її кращою.»	
		«Майбутнє нашої рідної країни залежить тільки від нас самих.»	

		«Я люблю свою країну, бо я тут народилася, тут моя сім'я та друзі.»	
		«Я буду боротися за свою країну.»	
		«Віра в майбутнє нашої країни і наш внесок у її розвиток роблять нас справжніми патріотами.»	
Присудок	8	«Україна - це моя рідна країна, де я народилася.»	

Найчастіше концепт «країна» в реченнях школярів виступає головним членом речення – підметом, така побудова речення зустрічається в анкетах аж 38 разів, і присудком – 8 разів. Це може вказувати на емоційний зв'язок, почуття приналежності, гордості та прив'язаності до місця, де респонденти народилися й живуть. Також слово «країна» виступає додатком, така конструкція зустрічається в реченнях 30 разів.

Важливо зазначити, що зазвичай у контексті для характеристики та опису поняття «країна» школярі добирають такі означення: «моя, рідна, наша,

демократична, чудова, своя, кожна, прекрасна, незламна, могутня, квітуча, сильна, незалежна, твоя, неймовірна, надзвичайна, мальовнича, найрідніша, унікальна, неповторна, чарівна».

Прислів'я та приказки зі словами «країна», «Батьківщина»

В українській народній творчості, зокрема в пареміях, концепт «країна» завжди ототожнюється з поняттям Батьківщина, з рідним краєм. Народні сталі вислови, прислів'я та приказки наголошують на значенні Батьківщини для кожного громадянина і стверджують, що лише в ріднім краю людина може відчувати себе максимально щасливою.

Наведемо декілька прикладів прислів'їв, які дібрали наші респонденти, автоматично ідентифікуючи країну як Батьківщину:

«Багато країн пройшов, а добро лише на Батьківщині знайшов.»

«Людина без Батьківщини – соловей без пісні.»

«Батьківщина – мати, умій за неї постояти.»

«На Батьківщині і шкоринка – пиріг.»

«Без Батьківщини немає людини.»

«Батьківщина починається з сім'ї.»

«Зрадити Батьківщину – зганьбити матір і батька.»

«Люблять Батьківщину не за те, що вона велика, а за те, що своя.»

Чи змінилося уявлення / розуміння поняття «країна» після лютого 2022 року

Змінилося	Не змінилося	Частково змінилося
<p>«Так, бо з появою війни ти починаєш розуміти як важлива твоя країна. Раніше я погано це розуміла, тому не сильно пишалась своєю країною. Але коли зрозуміла, що її забирають, що її нищать, то почала замислюватись і більше її любити.»</p>	<p>«Для мене поняття «країна» після повномасштабного вторгнення стало тільки більш ясним і зрозумілішим, бо українці об'єдналися проти однієї спільної мети - перемогти ворога.»</p>	<p>«Трохи змінилося, але все також це моя країна та Батьківщина.»</p>
<p>«Так, я зрозумів, що країна - це не просто слово, а сукупність патріотів, які здатні віддати життя, щоб захистити свою неньку.»</p>	<p>«Ні, не змінилося, тому що Україна - дуже сильна країна.»</p>	<p>«Частково. До початку повномасштабного вторгнення я і так цінувала і любила свою Україну, але після цього почала більш цінувати її та більше усвідомлювати важливість національності.»</p>
<p>«Так, звісно. Поняття «країна» змінилось у кожного. В даному випадку в нас підсилюється патріотизм і ми зрозуміли, що країна - це, в</p>	<p>«Ні, мабуть.»</p>	<p>«Я побачив, як швидко країна може перетворитися</p>

<p>першу чергу, люди, які разом йдуть до загальної мрії. Тому країна - це об'єднаний народ.»</p>		<p>на територію війни та руйнувань.»</p>
<p>«Так, дуже змінилося. Особливо про рівень підготовки армії та компетентності влади. Якість адміністрації та регіональної влади покращилися.»</p>	<p>«Уявлення про країну змінюється через різноманіття, для мене нічого не змінилося.»</p>	<p>«Трохи змінилось, але все одно дуже добре уявлення, бо моя країна є моєю Батьківщиною.»</p>
<p>«Якщо чесно, я почала більше цінувати свою Батьківщину і пишатися, що я саме українка. Раніше я не розуміла, наскільки Україна - прекрасна країна для життя, з її свободою слова, підтримкою людей одне одного; з її громадянами, які з радістю допоможуть ближньому своєму у скрутний час.»</p>	<p>«Мабуть, нічого не змінилося. Змінилося тільки ставлення до інших держав, народів, країн.»</p>	<p>«Трохи змінилось, раніше це слово для мене означало лише означення території з законами і кордонами, а зараз воно нагадує Україну.»</p>
<p>«Так, змінилося, після початку повномасштабного вторгнення суспільство об'єдналося, а український народ став нацією. Щодня наші Герої виборюють свободу, проливають кров, піт та сльози за можливість існування країни. У багатьох змінилися цінності</p>	<p>«Ні, для мене майже нічого не змінилось. Адже для мене «країна» - це земля, на якій ти живеш, і яка залишається для тебе рідною, де б ти не був. Тож для мене все залишилось, як і було.»</p>	

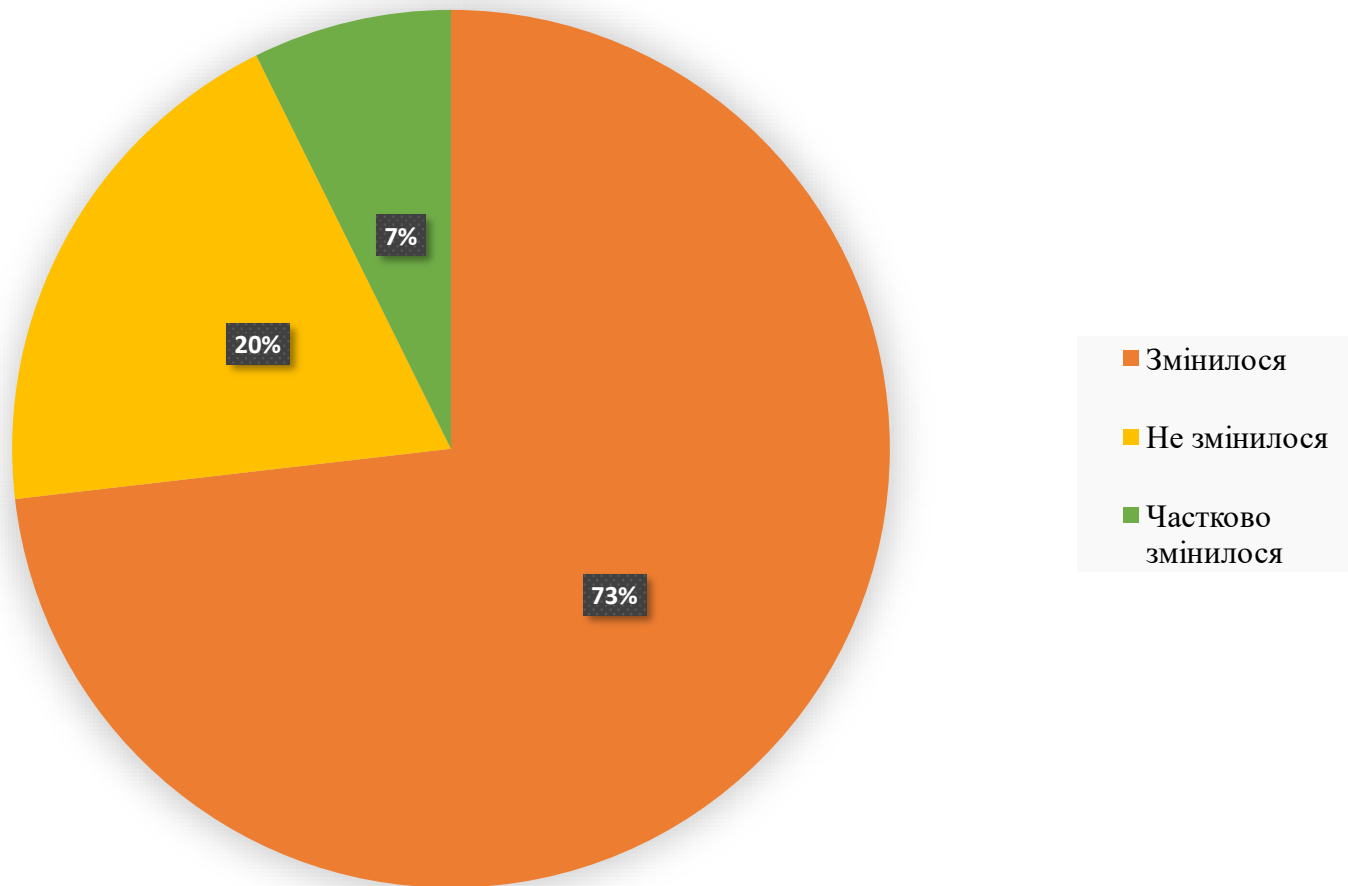
<p>та пріоритети в житті, відповідно й змінилося уявлення та розуміння поняття такого слова як «країна».»</p>		
<p>«Дуже. Я ніколи не думала, що Україна може бути такою згуртованою, такою сильною, а наше покоління як сталь, об яку точать ніж. Ми незламні. Бог зробив наш народ таким сильним! Ми переможемо.»</p>	<p>«Ні, бо я завжди пишалась своєю країною, та знала, що вона найкраща, в ній живуть толерантні та розумні люди.»</p>	
<p>«Після лютого 2022 року люди почали більше звертати увагу на культуру України: її символи й звичаї. Я почала пишатися усіма досягненнями України. Мова є особливо важливою, адже так я можу показати, що я українка і я люблю свою країну.»</p>	<p>«Ні, тому що я завжди вважала свою країну найгарнішою. В нашій країні є все: добрі люди, чесний президент, гарна освіта. Тим більше вона незалежна та демократична, що є не в кожній країні.»</p>	
<p>«Змінилося, я побачила, що наш народ справді сильний духом та дуже незламний, щирий. Саме люди створюють країну і я пишаюся Україною.»</p>		

<p>Наша країна в моїх очах стала лише більш непохитною.»</p>		
<p>«Після лютого 2022 року я немов став більш патріотом. Також я перший раз побачив власними очима, як люди об'єдналися, щоб перемогти спільну проблему. Також я почав розуміти, що мої проблеми - ніщо з проблемами військових. Мені дуже соромно, що наше правительтво цього не розуміє. Але я впевнений, що у нас велике майбутнє.»</p>		
<p>«Так, бо я не очікував від нашої країни такої сили та мужності. Зараз країна для мене - це сильна держава, яка може постояти за себе.»</p>		
<p>«Так, для мене це поняття змінилось. Я стала більш свідомо і відповідально ставитись до цієї теми.»</p>		
<p>«Так, країна - це мова, традиції.»</p>		

<p>«Так, моє уявлення про поняття «країна» після лютого 2022 року змінилося. Я стала більш свідомо та доросло дивитися на речі зі сторони.»</p>		
<p>«Так, очевидно змінилося. Я перестав бути аполітичним, та став прагнути аналізу інформації, вивченні історії.»</p>		
<p>«Так, раніше, я вважаю, наш народ був не таким згуртованим як зараз, коли ми зрозуміли, що є лише самі у себе та почали допомагати та діяти. На початку війни всі дуже підтримували один одного та допомагали чим могли.»</p>		
<p>«Я вважаю, що так, тому що я став більше хвилюватись за своїх батьків та було страшно переглядати відео зі зруйнованими домами, зруйновані селища, тому я ставлюся до слова «країна» більше.»</p>		
<p>«Так, звісно змінилося, після всіх подій, «країна» стала асоціюватися з чимось рідним, незламним та дуже сильним.»</p>		

<p>«Після лютого 2022 року поняття «країна» отримало новий сенс в моїх очах. Насамперед, країна - це люди. Ми повинні берегти одне одного.»</p>		
<p>«Так, моє ставлення до Батьківщини значно змінилось. Її важливість і любов значно зростає. Патріотизм і бажання говорити про Україну теж збільшилось.»</p>		
<p>«Після лютого 2022 моє поняття змінилось, бо до цього я не дуже поважала - більше не розуміла. Але зараз я стала дорослішою і почала розуміти.»</p>		
<p>«Так, я перестала взагалі розмовляти російською і почала більше боротися за те, щоб наше майбутнє було кращим.»</p>		
<p>«Так, бо я зрозуміла, якою індивідуальною, особливою, незламною може бути наша УКРАЇНА.»</p>		
<p>«Так, я прагну більше дізнатися про історію своєї країни, про її культуру та звичаї, задля того, щоб</p>		

<p>передавати їх і далі, у майбутнє, щоб бути щасливим, бо я - Українець, дитина своєї землі.»</p>		
<p>«Так. Дуже сильно. Після проведених сумарних 9 місяців в іншій країні, кожен день я бажала повернутися додому. Ніколи в житті чогось так сильно не хотіла.»</p>		
<p>«Так, змінилося. Мене розчарувало, що в нашій країні стався мовний конфлікт, який триває по цей день. Людей звільняють з роботи, записуючи в чорний список. Вони мають дуже малий шанс знайти добре забезпечувану роботу, щоб вижити в складній ситуації під час війни.»</p>		
<p>«Так, тому що я зрозумів, що країна повинна бути мужньою, зібраною та командною.»</p>		
<p>«Так, я стала більш патріотичною та ще більш полюбила свою країну.»</p>		

На основі відповідей усіх респондентів можемо визначити, що вони розділилися умовно на три групи: ті, в кого розуміння концепту «країна» змінилося – 73%, ті, в кого змінилося частково – 20% (респонденти розповідають про те, що вони стали більш свідомими, більш зацікавленими й гордими за свою країну, але це не відмінняє факту, що вони й до цього пишалися здобутками нашої держави, любили її та цінували), і ті, в кого не змінилося – 7%.

Школярі, у яких уявлення змінилося, теж поділилися на два табори: у більшості зміни відбулися в кращий бік, у деяких – в гірший. У першому випадку здобувачі освіти зазначають, що стали більш патріотичними, менш аполітичними, почали прагнути аналізувати та фільтрувати інформацію, вивчати українську історію, культуру, переосмислили свої цінності та принципи; країна для них почала асоціюватися з незламністю та нескінченною силою, а згуртованість українського народу здивувала, розчулила і змусила безмежно пишатися.

У свою чергу, декілька респондентів, які зазначили, що послуговуються в побуті російською мовою, навпаки розчарувалися в певних аспектах. Наприклад, одна з дев'ятикласниць зазначила, що її бентежить і засмучує мовний конфлікт, котрий, на її думку, розпалює ворожнечу між українцями та обмежує свободу й права російськомовних людей в Україні.

Закономірностей щодо уявлень про поняття «країна» відносно статі, віку чи місця проживання не виявлено.

ВИСНОВКИ

Актуальність дослідження мовної картини світу визначається суттєвими змінами, що відбуваються у житті українців та цілого світу у зв'язку російсько-українською війною, що має глобальні наслідки не лише для політичного, економічного, соціального, психологічного життя, а й суттєвих зрушень в мовній картині світу сучасних школярів.

У результаті проведеного дослідження визначили мовну картину світу як структуру взаємопов'язаних мовних одиниць, що через складну систему фонетичних, лексико-семантичних і граматичних значень, а також стилістичних характеристик відбиває відносно об'єктивний стан речей навколишнього світу і внутрішнього світу людини, тобто загалом картину (модель) світу як таку, концептуальна картина світу – це відображення світосприйняття у свідомості людини за допомогою концептів.

Мова – найважливіший засіб формування та існування знань людини про світ, за допомогою мовлення людина пізнає світ й реалізує себе у світі. Кожна мовна картина світу виражає когнітивні, культурні і національні особливості народу. Сталі сполучення слів також несуть в собі інформацію про національний характер та духовні цінності етносу. Національна мовна картина світу є результатом відображення колективною свідомістю етносу зовнішнього світу в процесі свого історичного розвитку одночасно з пізнанням цього світу.

Загальну картину світу людина опановує через мовну картину світу: усю структуру мови можна зіставити зі структурою світу, картина світу як сукупність знань людини про світ, підмінюється картиною світу, що існує в мові, тобто мовною картиною світу.

Для мовної картини світу характерною є динаміка: вона змінюється із часом, розвивається одночасно з пізнанням самого світу, а мовна картина світу конкретної особистості розвивається відповідно до набуття нею культурного

досвіду. Мовна картина світу дитини розвивається й ускладнюється через пізнання навколишньої дійсності, явища і предмети якої представлено у свідомості дитини у вигляді образів. Думка дитини проходить шлях від образу, що формується на основі чуттєвої діяльності, до поняття, а потім до слова. Оволодіваючи мовленням, дитина створює у свідомості глобальний образ дійсності, і провідну роль при цьому відіграє засвоєння семантики слова. До того ж значення слова в інтерпретації дитини не повністю збігається з його реальним значенням, оскільки для мислення дитини характерним є оперування конкретними, реальними образами, образами-ситуаціями, пов'язаними з використанням конкретного слова.

Значна кількість респондентів, незалежно від віку, статі, мови, якою послуговуються в побуті, та місця проживання, порівнюють країну з домом, з близькими, з чимось рідним, тому використовують прикметник «рідна», який ужито найбільше разів – 17, а також прикметники «материнська, своя, сімейна, улюблена». Усі респонденти жіночої статі, незалежно від віку, та хлопці здебільшого 16-17 років асоціюють поняття «країна» з незалежністю, величчю, свободою слова та вибору, єдністю, тому для опису використовують такі прикметники: «незалежна» (посідає друге місце в списку, вжито 16 разів), «єдина» (14 разів), «вільна» (12 разів), «сильна» (10 разів), «унікальна» (9 разів), а також означення «велика, незламна, суверенна, демократична, впливова, могутня, неподільна, нездоланна, непереможна, об'єднана» та ін.

Велика кількість респондентів незалежно від віку, статі, мови, якою послуговуються в побуті, та місця проживання асоціюють поняття «країна» з національною ідентифікацією та свідомістю, з незалежністю, державними символами, самостійністю, народом, тобто з українською державністю. Група даних повторюваних вільних порівнянь становить найбільшу частину відповідей. Найчастіше вжито слово «прапор» - 12 разів, на другому місці слова «мова, традиції» - 7 разів, на третьому – «герб, дім, люди, незалежність» - 6 разів, на

четвертому – «Батьківщина, нація, Україна» - 5 разів, на п'ятому – «гімн, держава, історія, культура, народ» - 4 рази, на шостому – «вишиванка, патріотизм, поле, родина, свобода» тощо – 3 рази. Отже, можна зробити висновок, що саме ці семи складають семантичне ядро концепту «країна».

Орієнтування в процесі навчання рідної мови на картину світу, що характерна для свідомості дитини певного віку, сприятиме гармонізації буття дитини, допоможе їй успішніше орієнтуватися у світі. Тому надзвичайно важливо узгоджувати зміст навчання школярів певної вікової групи зі специфічною для них системою уявлень про світ, що відповідають особистісному досвіду дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 05.11.2023)
2. Бобро М. Аксіологічні параметри концепту «робота» в українській мовній картині світу. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Філологія». 2015. Вип.73. С. 116–119.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ : Перун, 2009. 1736 с.
4. Воропаєва Т. Українська мова як смислова засада національної ідентичності та проблема реформування вищої освіти в Україні. Українознавство. – 2009. – № 4. – С. 198 – 202.
5. Денисевич О. В. Вільний асоціативний експеримент як засіб дослідження соціального портрету. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – С. 334–340.
6. Єрмоленко С. У власних назвах – історія України. Українознавство. – 2007. – № 2. – С. 192 – 193.
7. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: нариси. К. : Довіра, 2007. – 263 с.
8. Живіцька І. А. Мовна картина світу як відображення реальності. Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. –2010. – Вип. 4. – С. 20–25
9. Заремська І. Мовна картина світу як об'єкт лінгвістичних досліджень. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/16130/Zarems%CA%B9ka.pdf?sequence=1> (дата звернення: 15.11.2023).

10. Іващенко В. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології) : Монографія. Київ : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006. 328 с.
11. Карпенко Ю. О. Навколо східнослов'янської етнотермінології. Записки з ономастики Зб.наук.праць. – Одеса, 2008. – Вип. 10. – С.8 – 19.
12. Комар О.С. Етнокультурна парадигматика національно-маркованих мовних одиниць : автореф. дис. канд.філолог. наук: 10.02.01. Київ : КНУ ім. Т.Г. Шевченка, 2009. 191 с.
13. Лисиченко Л. А. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу. Харків, 2009.
14. Лобур Н. Культ землі в українській мові. Дивослово. 1996. № 3. С. 22–23.
15. Нікітіна І. Українська національно-мовна картина світу: діахронічний аспект. URL: http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/806 (дата звернення: 15.08.2023).
16. П'ятковська Т. Концепти української ментальності в мовному дискурсі паремій. Рідний край. 2014. № 1(30) С. 94–97.
17. Павлушенко О. А. Вербалізація субконцепту «ПРИРОДА» концепту «МАЛА БАТЬКІВЩИНА» в мовній картині світу М. Стельмаха: URL: <https://www.sworld.com.ua/konfer30/33.pdf> (дата звернення: 05.11.2023).
18. Пономаренко Т. В. Динаміка топонімічного концепту УКРАЇНА (за лексикографічними джерелами та результатами експериментальних досліджень). Вісник ОНУ. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Сер.: Філологія. 2017. Т. 22, вип. 2(16). С. 100–104.
19. Прислів'я та приказки: Взаємини між людьми. Уклав М. М. Пазяк. – К.: Наук. думка, 1991. – 440с.
20. Прищеп О., Плечко А., Свисюк О. Особливості вербалізації концепту Україна в мовомисленні сучасної української молоді. Науковий вісник

Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія Філологічні науки. 2018. Вип. 292. С. 109–116.

21. Радзієвська Т. В. Текст як засіб комунікації. НАН України. Ін-т української мови; [відп. ред. М. М. Пещак]. К., 1998. – 194 с.

22. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнолінгвістичний аспект). К., 2002.

23. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2006. 716 с.

24. Селіванова О. О. Актуальні напрямки сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). К. : Фітосоціоцентр, 1999. – 148 с.

25. Середницька А. Я. Відмінності між мовною і концептуальною картинами світу з погляду сучасного мовознавства. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. – 2016. – Вип. 21(1). – С. 69–72

26. Склярєнко В. П. Походження назви Україна. Мовознавство. – 2006. - № 5. – С. 15–33.

27. Ужченко В. Д. Актуальні питання розвитку української мови : [посібник для магістрантів]. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 146 с

28. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Уклав М. Номис, М. Пазяк. – К.: Либідь, 1993. – 768 с.

29. Форманова С. Концепт «кохання» та «шлюб» в українській мовній картині світу. URL: https://ezikovsvyat.com/images/stories/issue18.3/3.Formanova_31-41.pdf (дата звернення: 25.08.2023)

30. Хоменська І.В. Вербалізація концепту УКРАЇНА в українському художньому дискурсі (автореферат):

31. Царук О. В. Українська мова серед інших слов'янських: етнографічні та граматичні параметри : [монографія]. Дніпропетровськ : Наука і освіта, 1998. – 324 с.
32. Шарманова Н. М. Ментальний план афористичного світобачення (на матеріалі сучасної української афористики). Література. Фольклор. Проблеми поетики: зб. наук. праць. – К. : Акцент, 2005. – Вип. 21. – Ч. 1. – С. 639–647.
33. Шевельов Ю. Назва «Україна». Ю.Шевельов. Вибрані праці: У 2 кн. Кн. 1. Мовознавство / Упоряд. Л. Масенко. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – С. 421 – 431.
34. Шевельов Ю. Олександр Потебня і українське питання. URL: http://shron.chtyvo.org.ua/Sheveliov_Yurii/Oleksander_Potebnia_i_ukrainske_pytannia.doc (дата звернення: 05.11. 2023)